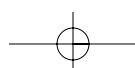
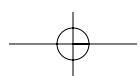

Mirela Slukan Altic
Zavod za arhivistiku, pomoćne povijesne znanosti
i filmologiju HDA, Zagreb

KARTOGRAFSKI IZVORI
IZMEĐU POVJESTI
I POLITIKE
ILI KAKO LAGATI
KARTAMA

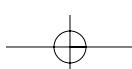

Mogućnosti kartografskog predviđanja određenih poruka kao grafički vrlo prijemučivog i sugestivnog načina izražavanja u svijetu su odavno poznate. Poznato je da izborom specifične kartografske projekcije, neke države na karti bitno mijenjaju svoj položaj ili vizualnu površinu sugerirajući njihovu snagu ili njihov središnji geopolitički položaj. Tako je i u kartografiji poznat pojam *europocentrizma* u kojem je u središtu svake karte nalazi Europa.

POVIJEST PROBLEMA

Raspravu o problemu snažnog utjecaja politike na kartografiju i mogućih manipulacija koje iz te veze proizlaze, potakao je sedamdesetih godina XX. stoljeća upravo jedan povjesničar, dr. Arno Peters¹. On je 1973. godine predstavljajući svoju novu »realniju« kartografsku projekciju u kojoj je Svet prikazan u realnijim omjerima površina no znatno izduženijih kontura, izazvao čitavu buru reakciju². Svojom je posve novom kartom svijeta Peters doveo u pitanje 400-godišnju kartografsku tradiciju koju je utemeljio glasoviti flamski kartograf Gerhard Mercator³. Iako je nova, kontroverzna Petersova projekcija samo dotakla vrh ledenog brijege, skrenula je pažnju javnosti na problem vjerodostojnosti brojnih kartografskih izvora kojima se susrećemo u svakodnevnom životu. Ubrzo nakon toga u Americi izdat je značajan broj opsežnih rasprava i knjiga o ulozi kartografije u povijesti i politici temeljene na snažnoj sugestivnosti kartografskih prikaza kao i mogućnostima luke manipulacije različitim povijesnim i statističkim podacima te općenito snažnoj društvenoj uvjetovanosti sadržaja kartografskih prikaza⁴. Snažnim razvojem informatičke grafike koja je svakom pojedincu omogućila laku izradu vjernih kartografskih prika-

Mirela Slukan Altić:
**Kartografski izvori između
povijesti i politike ili kako
lagati kartama**

za, mogućnost kartografskog prezentiranja bilo koje željene ideje gotovo da nema ograničenja.

Iako je povijest utjecaja politike i kartografije vrlo duga, politička angažiranost kartografskih izvora svoju »renesanсу« doživljava u vrijeme razvoja nacionalnih ideologija tijekom druge polovice XIX. stoljeća. Od tada potječe i prvi pokušaji kartografskog argumentiranja političkih ideja i u prostoru južnoslavenskih zemalja. U tom smislu, posve novo doba u odnosu kartografije i politike označila je pojava karte »Istorijsko-etnografsko geografska mapa Srba i srpskih (jugoslavenskih) zemalja u Turskoj i Austriji« koju je 1873. godine izradio Miloš Milojević a izdao Kosta Astadinov Šumenković u Beogradu⁵. Ta je karta sve zemlje između Slovenije i Crnog mora označila kao srpske zemlje, a sve narode dijelom srpskog etnikuma kategorizirajući statističke skupine čiju prostornu distribuciju prikazuje kao Srbohrvate, Srboslovence, Srbomakedonce, i Srbobugare. Karta se ne temelji na statističkim ili bilo kojim drugim znanstvenim podacima već isključivo na ideoološkoj osnovi koja izjednacha srpski etnikum s pojmom južnih Slavena. Naime, karta je nastala uoči Berlinskog kongresa, u trenutku kada je postalo jasno da će doći do promjena granica u području europskog dijela Osmanskog Carstva. Vidjevši u Berlinskom kongresu mogućnost proširenja svojeg teritorija, tadašnja se srpska diplomacija pozivala na ovu kartu kao osnovu mogućeg proširenja svoja teritorija. Karta jednostavno falsificira podatke nazivajući sve južnoslavenske narode srbskim narodima pravdajući tako svoje teritorijalne pretenzije prema Hrvatskoj, Sloveniji, Makedoniji i Bugarskoj. Prikazan obrazac ciljanog statističkog grupiranja etnikuma iza kojeg se kriju nacionalne pretenzije preuzimat će i mnoge etnografske karte koje će se izradivati tijekom XX. stoljeća. Njihova pojava osobito će biti česta uoči međunarodnih mirovnih konferencija na kojima su se mijenjale granice i određivale nove zone geopolitičkih utjecaja.

ETNOGRAFSKA KARTA ZEMAЈA SRBA, HRVATA I SLOVENACA
MARCELA KOLINA IZ 1917. GODINE
— PRIMJER PRIMJENE CIЛJANIH STATISTИCKIH SKUPINA

Krajem prvog svjetskog rata definitivnim raspadom Austro-Ugarske Monarhije, pojavljuje se veći broj etnografskih karta južnoslavenskih zemalja koje su trebale poslužiti kao argument utvrđivanja novih granica na temelju tzv. etničkog principa. Njima su se služili i članovi Jugoslavenskog

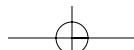

odbora u Londonu i Parizu. Iako je na gotovo svim spomenutim kartama uočljivo zastupanje jedinstva južnoslavenskih naroda, one u pravilu jasno razlikuju etničke prostore Srba, Hrvata i Slovenaca te prostore manjina. Ipak, određeni broj karata nastojao je na posredan način proširiti srpski etnički prostor uvodeći pojam Srbo-Hrvata koje smo vidjeli na već predstavljenoj karti Miloša Milojevića iz 1873. godine. Tako je na karti »Zemlja Srba, Hrvata i Slovenaca« koju je 1917. godine u Antofagasti izdao Marcel Kolin, statističko grupiranje etničkih skupina izvršeno na slijedeći način⁶. Karta u svojoj legendi pored Mađara, Albanaca, Grka, Rumunja, Bugara, Nijemaca i Talijana ružičastom bojom jasno označava Jugoslavene s oznakom u zagradi da se radi o Srabima, Hrvatima i Slovencima. Shodno tome čitav prostor buduće Jugoslavije označen je pripadajućom bojom. Kao manjina na istom su prostoru prikazani samo Talijani u Istri. No, detaljnijim uvidom u kartu, vidljivo je da je osim bojom, etnička pripadnost označena i nazivima, pa je čitav slovenski prostor označen nazivom Slovenci, dok je preostali prostor buduće Jugoslavije označen naslovom Srbo-Hrvati. Dakle, suprotno legendi karte, metodom superimpozicije označene su statističke skupine Srba i Hrvata ali bez njihova razlikovanja. Autor tako dolazi u kontradikciju i sam sa sobom jer u objašnjenjima uz kartu naglašava da su Jugoslaveni potpuno homogen narod, no na karti ipak razlikuje Slovence od Srbo-Hrvata brišući tako bilo kakve mogućnosti uočavanja granice hrvatskog i srpskog etnikuma kao i mogućnost njihova izdvajanja. Karta je tako naizgled statistički točna, no ciljano statističko zajedničko grupiranje Srba i Hrvata, s jedne strane onemogućava razlikovanje prostorne distribucije dvaju etnikuma proširujući na taj način srpski prostor sve do slovenske granice, brišući Hrvate kao zasebni entitet.

Mirela Slukan Altić:
**Kartografski izvori između
povijesti i politike ili kako
lagati kartama**

ETNOGRAFSKA KARTA BALKANSKOG POLUOTOKA JOVANA CVIJIĆA IZ 1918. GODINE — ŠIRENJE JEDNOG ETNIKUMA CILJANIM GRUPIRANJEM I GENERALIZACIJOM

Korak dalje u ciljanom statističkom grupiranju etnikuma te u brisanju etničkih entiteta otisao je Jovan Cvijić na etnografskoj karti Balkanskog poluotoka priloženoj njegovoj knjizi *La Péninsule Balkanique: Geographie Humane*⁷. On je stanovništvo Jugoslavije podijelio na Srbo-Hrvate, slavenske Makedonce, Slovence i Bugare. Unutar navedenih skupina razlikuje stanovništvo s obzirom na vjeroispovijed. Ta-

Mirela Slukan Altić:
**Kartografski izvori između
povijesti i politike ili kako
lagati kartama**

ko među Srbo-Hrvatima razlikuje pravoslavne, katoličke, islamizirane i albanizirane Srbohrvate. Među Makedoncima razlikuje pravoslavne i islamizirane, Slovence navodi kao zasebnu skupinu bez navođenja vjeroispovijesti, dok među Bugarima razlikuje pravoslavne i islamizirane. Ovakvim grupiranjem etnikuma u ciljane statističke grupe dobiva se ideološka slika koja jasno odražava teorije Jovana Cvijića. Nadalje primjenjena je tehnička generalizacija pa se svako područje na kojem se pojavljuje pravoslavno stanovništvo prikazuje kao čisto pravoslavni prostor (npr. Lika i Krbava). Isto načelo generalizacije nije primjenjeno na multietno-konfesionalne prostore u kojima katoličke većine postoji pravoslavna manjina. Na taj način prostor Kraljevine SHS prikazan je kao dominantno pravoslavni prostor u čijim se rubnim dijelovima pojavljuju katolički Srbohrvati. Posve izdvajajući prostor Slovenije, optički se još više smanjuje površina naseljena katolicima. Korištenje plavih nijansa za čitavu skupinu »Srbohvata« u kojima su katolička, pravoslavna i muslimanska područja označena istom bojom podloge, dodatno se skrivaju statističke podskupine.

KARTOGRAFSKO ARGUMENTIRANJE STVARANJA BANOVINE HRVATSKE — PRIMJERI ZA I PROTIV

Slijedeća velika skupina angažiranih karata nastala je uoči formiranja Banovine Hrvatske. Ti su izvori osobito zanimljivi jer su za razliku od prethodnih slučajeva, tehnike sugeriranja znatno sofisticirani. Izabrali smo dvije karte koje su izrađene na temelju istih statističkih podataka — rezultata popisa stanovništva iz 1931. godine. Obje karte temelje se dakle na službenoj statistici, obje su formalno točne i ne krivotvore bitno statističke podatke. No, iako se temelje na objektivnim statističkim podacima, sugeriraju posve drugačiju subjektivnu sliku stvarnosti.

Prva je karta tiskana u Beogradu početkom 1939. godine u izdanju sekretarijata Jugoslovenske narodne stranke⁸. Karta nosi naslov »Kraljevina Jugoslavija, stanovništvo prema popisu od 1931. godine«. Iako je posvećena je 550 godišnjici Kosovske bitke, bavi se hrvatskim pitanjem uoči stvaranja Banovine Hrvatske. Ova je karta služila kao protuargument stvaranja Banovine Hrvatske, ističući »kosovsku tragediju« 1389. godine i hrvatsko pitanje 1939. godine kao proteze istaknute na lijevom i desnom rubu karte. Karta prikazuje sastav stanovništva na prostoru Savske, Primorske, Vrbaske i dijela Drinske, Dunavske i Zetske banovine razli-

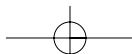

kujući među njima Hrvate (svjetlosmeđa boja), Srbe (svjetloplava boja) i Muslimane (svjetlozelena boja). Statistički podaci po banovinama koji se navode uz rub karte temelje se na objavljenom službenom popisu stanovništva za 1931. godinu te se u tom smislu podudaraju s rezultatima državne statistike. Kao osnova teritorijalna jedinica uzeti su kotarevi unutar kojih su ispisani brojčani omjeri sastava stanovništva svakog kotara. Osim brojčano, sastav stanovništva, označen je i grafički, različitim bojama pri čemu udio jedne boje u svakom kotaru odgovara brojčanom omjeru odgovarajuće statističke stupine stanovništva (npr. u kotaru Knin gdje je 1931. godine bilo 32.020 Srba i 31.954 Hrvata, nešto više od polovice površine kotara obojeno je svjetloplavom bojom, a preostala površina svjetlosmeđom bojom). U tom smislu površinsko omedivanje udjela pojedinih skupina provedeno je korektno i u skladu s navedenim brojčanim podacima. Istodobno, kotarevi preostalih banovina izuzev Dravske, prikazani su bez brojčanih podataka iz čega se sugerira da su izostavljene iz opsega istraživanja, no ipak su bojom označene svjetloplavom bojom čime se dobiva dojam da se radi o etnički čisto srpskom prostoru iako to nije u skladu s rezultatima popisa iz 1931. godine nije bio.

Rezultat takvog pristupa je vješto istaknuta multinacionalnost prostora buduće Banovine Hrvatske, prešućujući istu situaciju s druge strane granice. Osim ove formalne subjektivnosti, autor karte i grafički vrlo vješto naglašava političku poruku. Zahvaljujući prikazu preostalih banovina, plava boja koja predstavlja srpski etnikum jasno dominira kartom, dok se pastelno zelene površine koje označavaju muslimane stapaju s svjetloplavom bojom, vizualno još više povećavajući srpske prostore. Primjenom ovakve grafičke metode označavanja sastava stanovništva, dobili smo vrlo sugestivnu sliku izrazite miješanosti gotovo čitavog prikazanog prostora. Na taj način spretno je istaknut značajan udio Srba u većem dijelu hrvatskog prostora. Poruku karte dopunjava i tekst uz rub karte koji naglašava da je granicu između Hrvata i Srba nemoguće povući te da je zbog toga nemoguća i bilo kakva zasebnost hrvatskog naroda. Na taj način, dobili smo statistički posve točnu kartu, no zahvaljujući spremnom izboru grafičkih metoda jasno se sugerira željena situacija ističući izabrane segmente pojave.

Na temelju rezultata istog popisa stanovništva u Zagrebu je nastala karta pod nazivom »Hrvati u povijesnoj Hrvatskoj (po popisu pučanstva god. 1931)« koju je objavio Mladen Lorković u svojoj knjizi *Narod i zemlja Hrvata* 1939. godine.

Mirela Slukan Altić:
**Kartografski izvori između
povijesti i politike ili kako
lagati kartama**

Mirela Slukan Altić:
**Kartografski izvori između
povijesti i politike ili kako
lagati kartama**

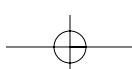
Kao i prethodna karta, i ova je kao osnovnu teritorijalnu statističku jedinicu uzela kotareve, što olakšava njihovu usporedbu.

Lorkovićeva se karta izborom statističkih stupina i grafičkih metoda, već na prvi pogled bitno se razlikuje od prethodne. Karta se ograničila na prikazivanje prostorne distribucije Hrvata, odnosno sastav stanovništva na promatranom području prikazan je isključivo udjelom Hrvata u prikazanim kotarevima i to nijansama crvene boje čiji intenzitet prikazuje visinu udjela Hrvata u svakom prikazanom kotaru. Ovakvim grafičkim oblikovanjem boja i statističkih skupina već u startu otežana je vizualizacija udjela drugih etnikuma. Nadalje, autor je u prikazu sastava stanovništva bosansko-hercegovačkih kotara u udio Hrvata uračunao i muslimane s objašnjenjem da se radi o Hrvatima muslimanske vjeroispovijesti (autor ih naziva »islamski Hrvati«). Na taj način stvoren je otklon od službene statistike koja jasno razlikuje statističku skupinu muslimana⁹. Primjenom opisanih postupaka, karta ističe samo hrvatski etnikum razlikujući kotareve kao prostor većeg ili manjeg udjela Hrvata čiji je udio prikazan različitim nijansama iste boje. Na taj se način granice etnikuma grafički gube a multietnički prostori vizualno stapaju s čisto hrvatskim prostorima. Ovakva je slika sastava stanovništva iako statistički manje-više točna (s izuzetkom pribrajanja muslimana), vrlo sugestivna jer pokazuje distribuciju samo jednog etnikuma potkrepljujući na taj način povjesno pravo na prikazane prostore.

DVIJE ETNIČKE SLIKE JUGOSLAVIJE PO POPISU STANOVNIŠTVA IZ 1981. GODINE

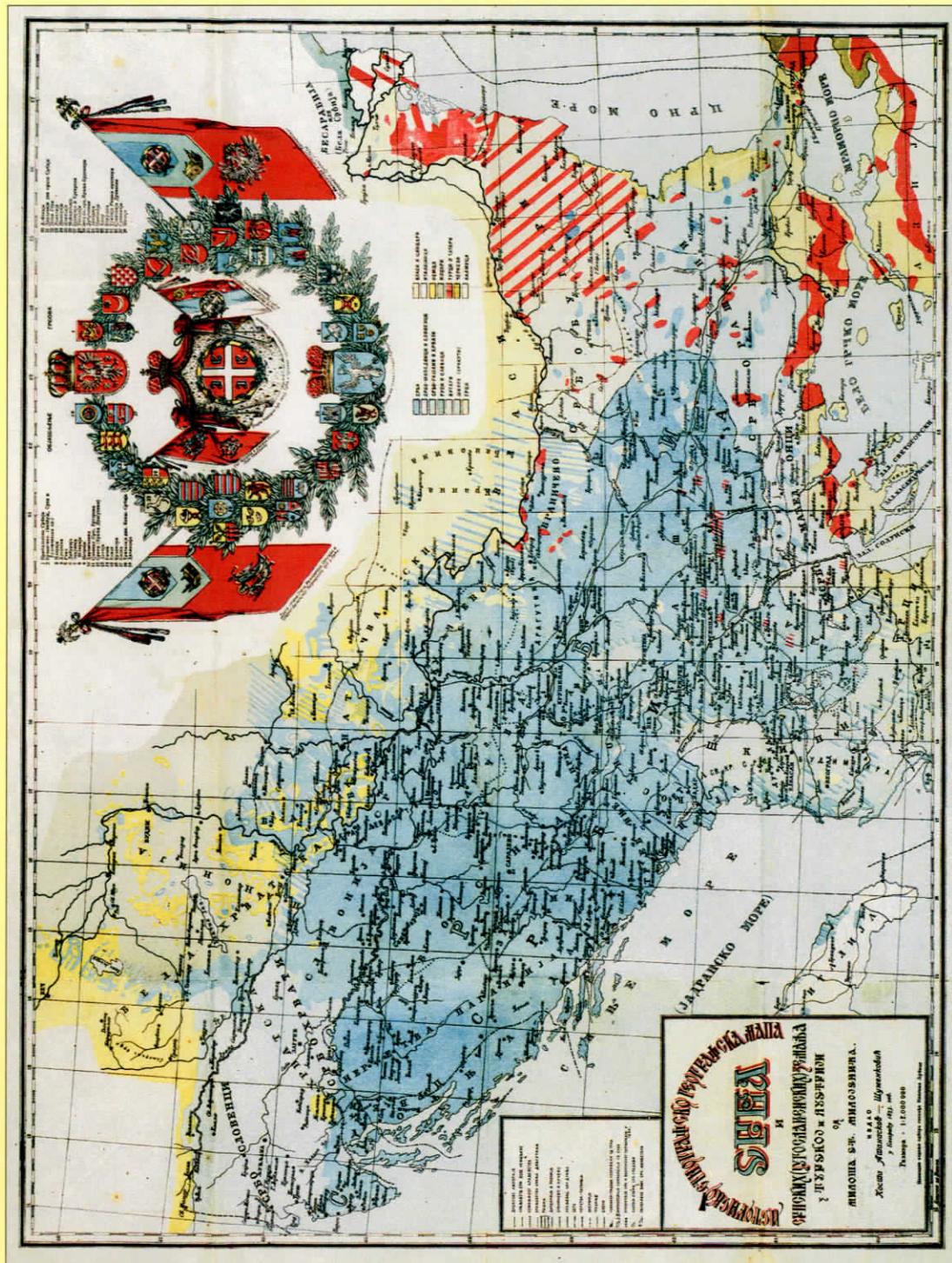
Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina XX. stoljeća, nakon višedesetljetnog zatišja, etnografske karte ponovno se češće javljaju kao sastavni dio općih i tematskih atlasa tadašnje Jugoslavije. S obzirom na godinu i mjesto izdanja, različitim izborom grafičkih metoda i statističkih skupina, prikazivana je ista statistička realnost s posve različitim vizualnim rezultatom. Takav je slučaj s dvije etnografske karte Jugoslavije nastale na temelju objavljenih podataka popisa stanovništva iz 1981. godine. Iako su obje karte statistički posve točne, njihov je subjektivan rezultat posve različit.

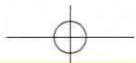
Prva karta pod nazivom »Razmještaj naroda i narodnosti« objavljena je u *Atlasu Jugoslavije* 1987. godine. Prikazuje prostornu distribuciju etničkih skupina zastupljenih s više

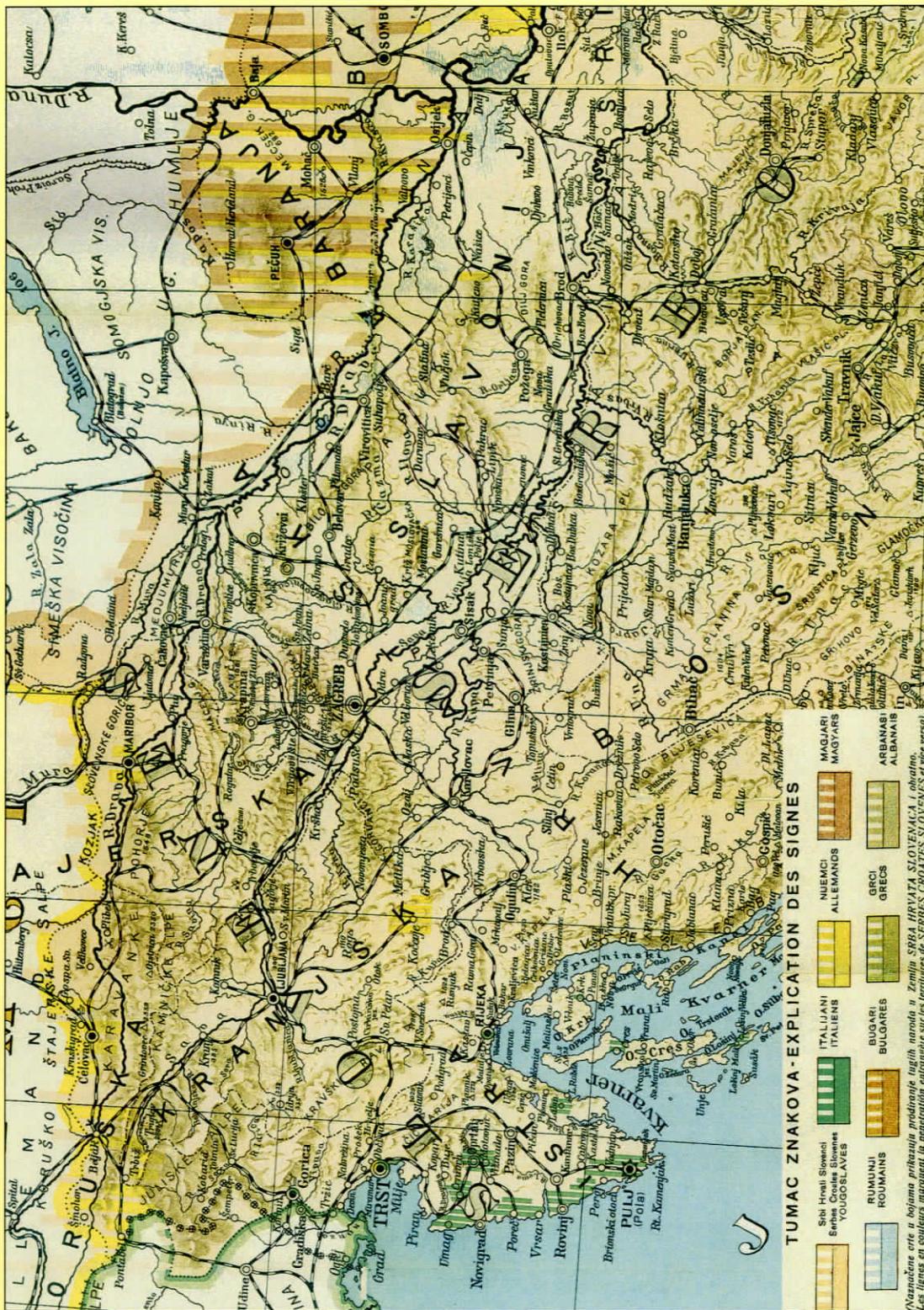

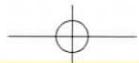
1. »Istorijsko-etnografska geografska mapa Srba i srpskih (jugoslavenskih) zemalja u Turskoj i Austriji« / Miloš Milojević
— Beograd: Kosta Astadinov Šumenković, 1873. (Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva).

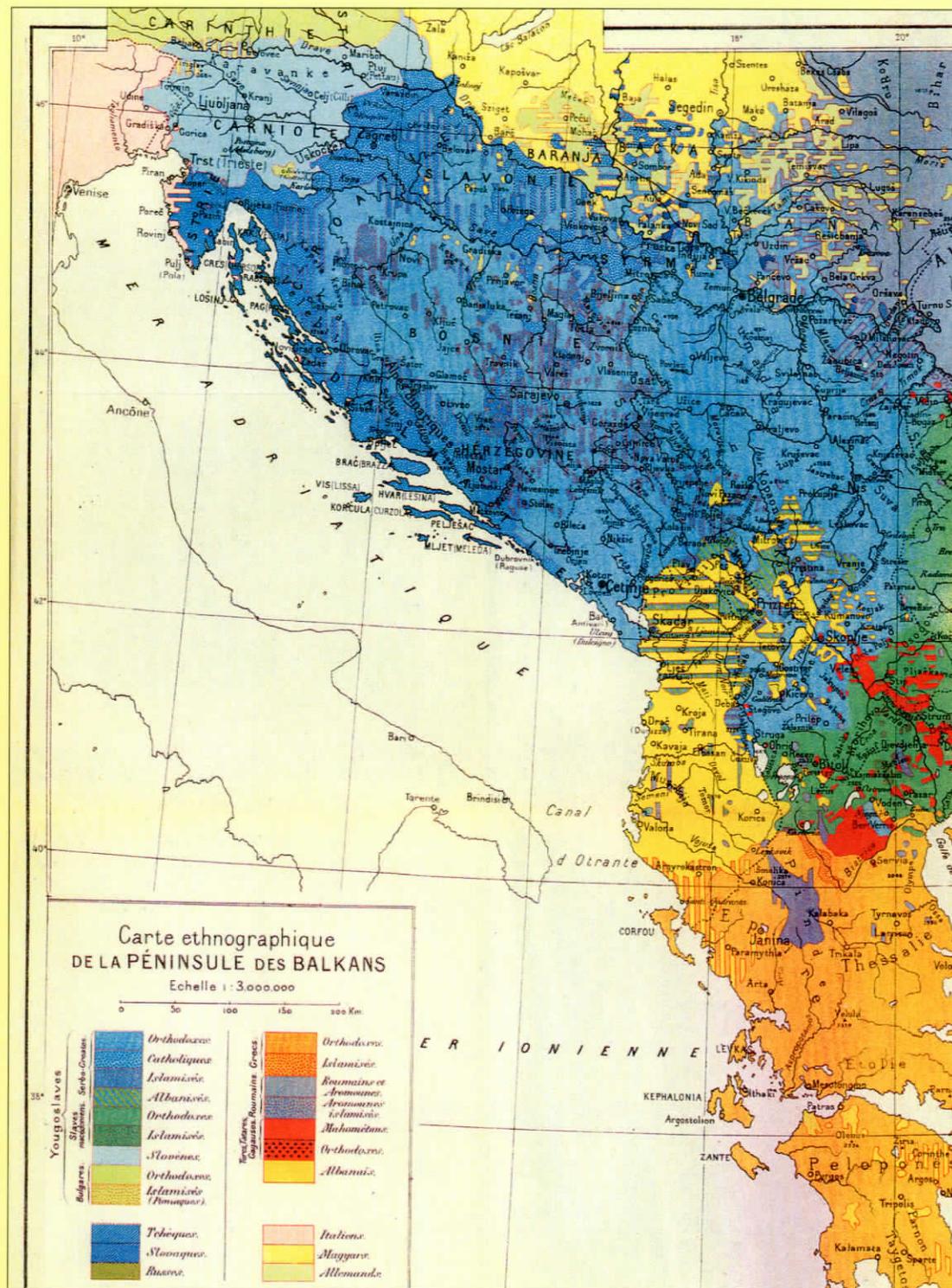

2. »Zemlja Srba, Hrvata i Slovenaca« / Marcel Kolin — Antofagasta, 1917.
(Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva).

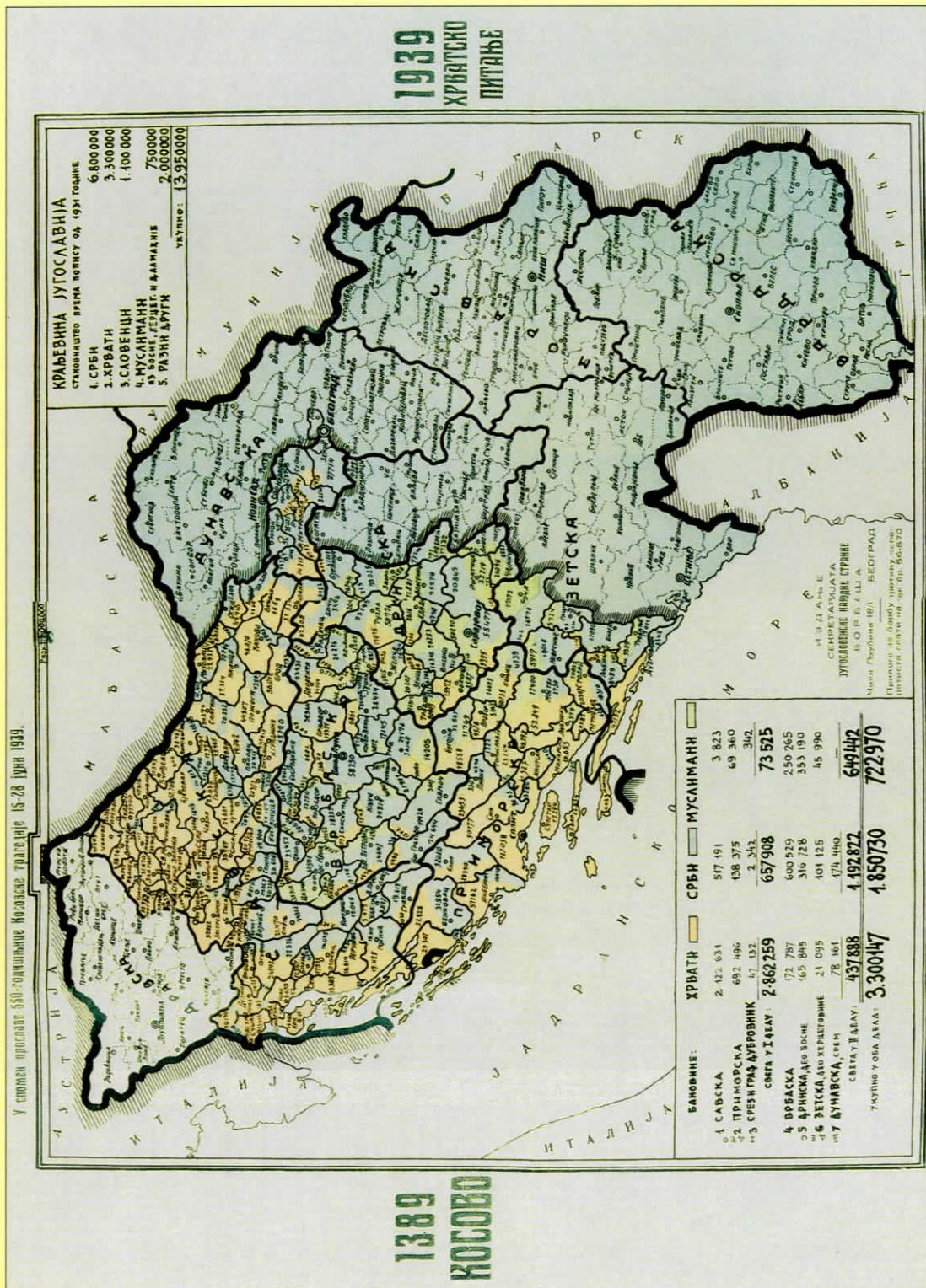

3. »Carte ethnographique de la Péninsule des Balkans» / Jovan Cvijić — Paris: librairie Armand Colin, 1918.
(Knjižnica Hrvatskog državnog arhiva).

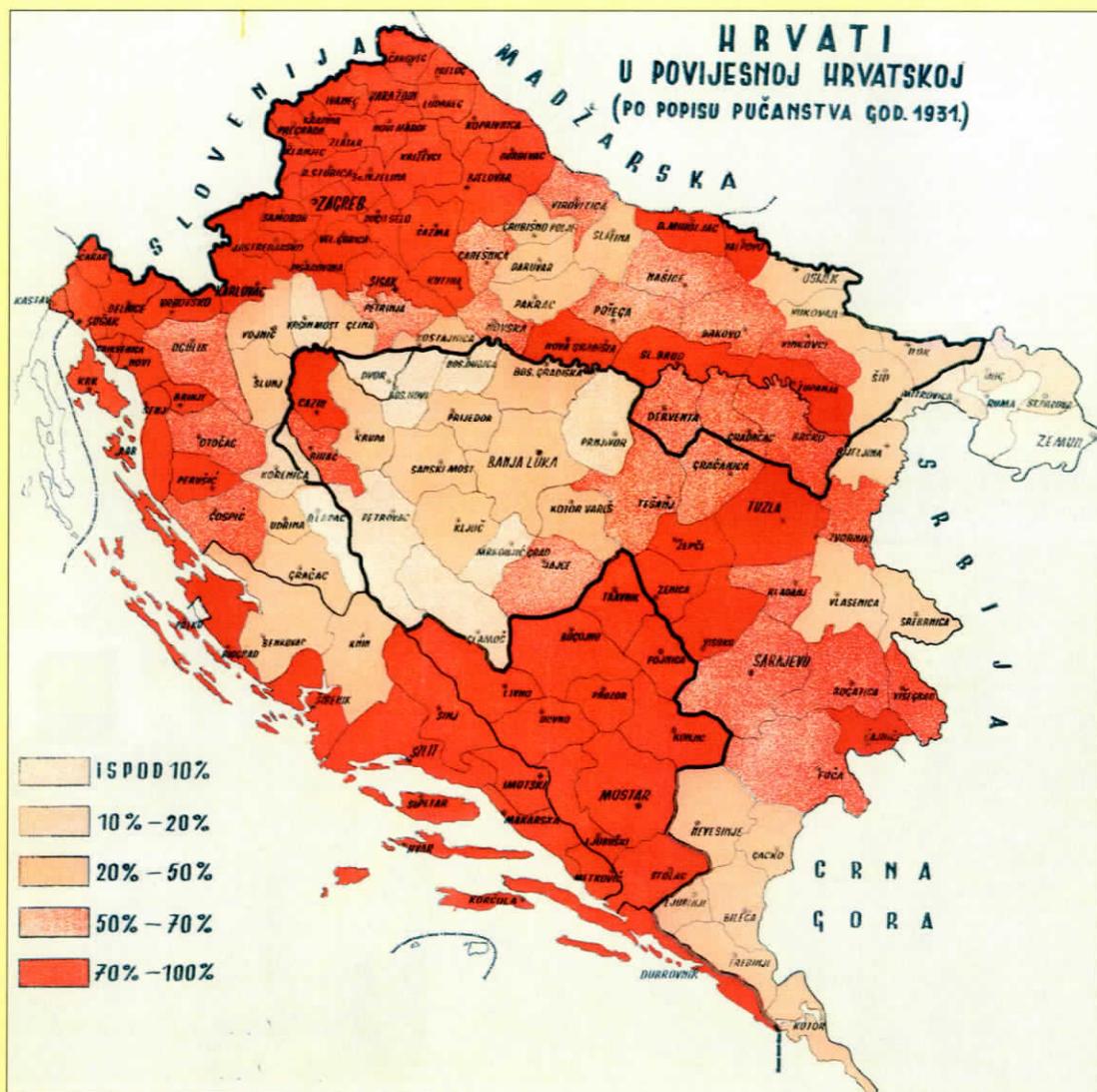

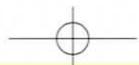
4. »Kraljevina Jugoslavija: stanovništvo prema popisu od 1931. godine« — Beograd: Sekretarijat Jugoslovenske narodne stranke, 1939. (Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva).

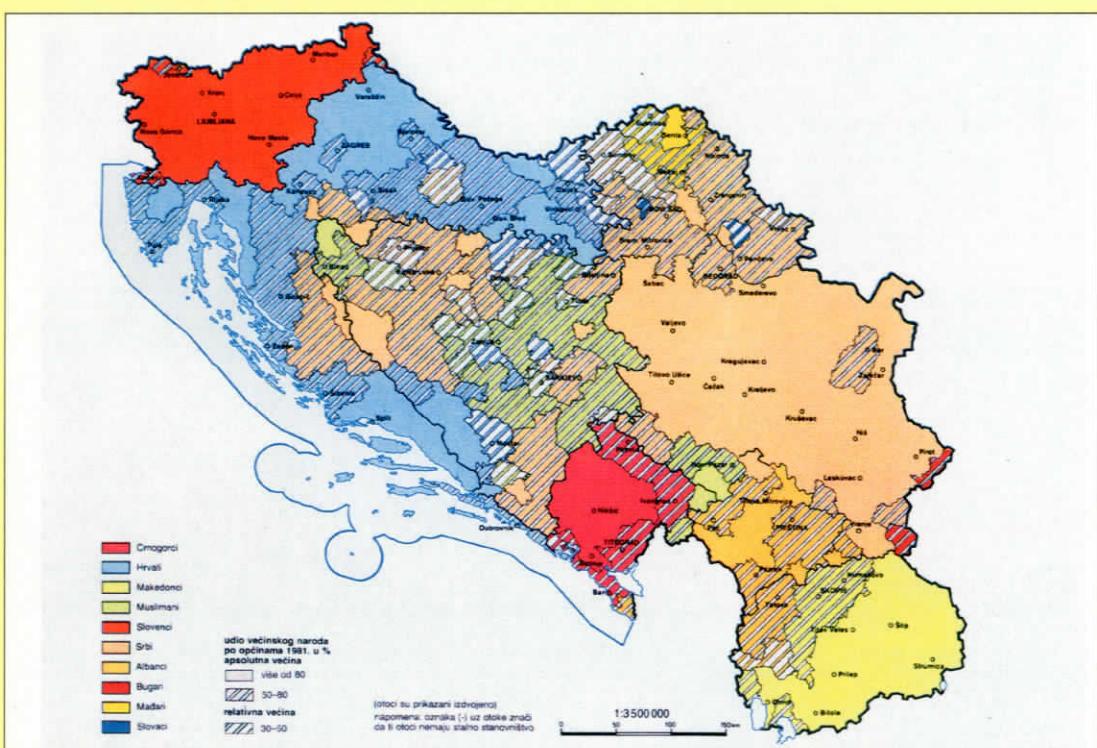
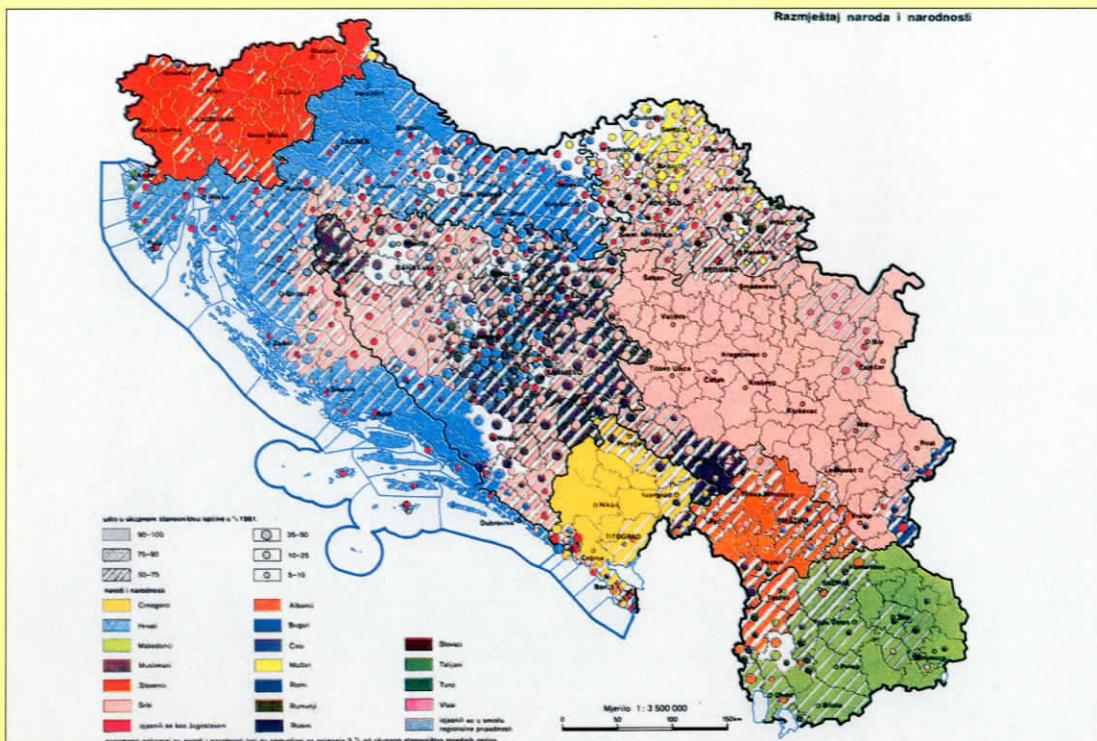

5. »Hrvati u povijesnoj Hrvatskoj (po popisu pučanstva god. 1931)« / Mladen Lorković
— Zagreb: Matica hrvatska, 1939. (Knjižnica Hrvatskog državnog arhiva).

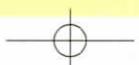

6. »Razmještaj naroda i narodnosti« — Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1987.
(Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva).

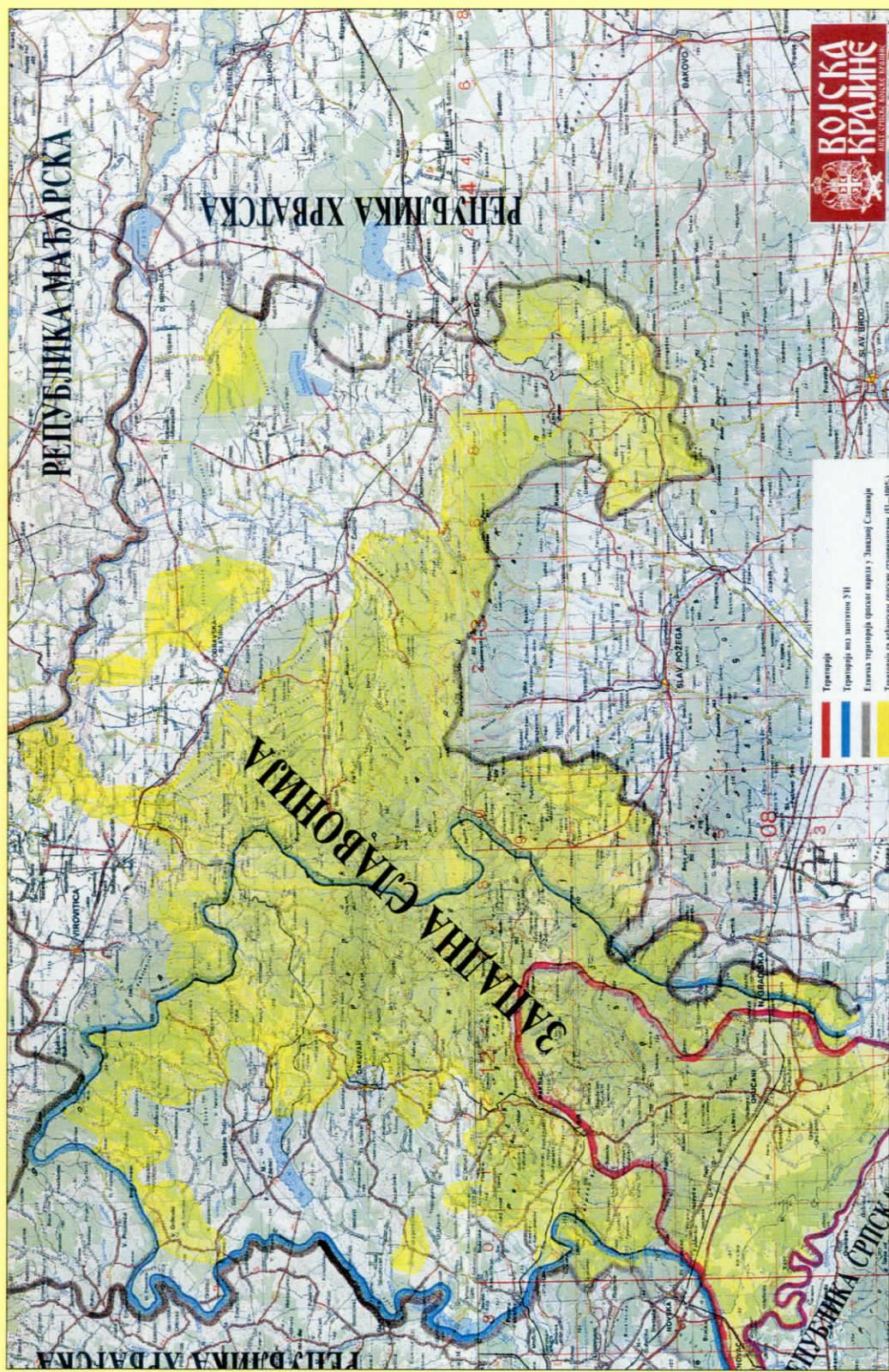

7. »Razmještaj naroda i narodnosti« — Ljubljana, Zagreb: Mozaik knjiga, 1991.
(Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva).

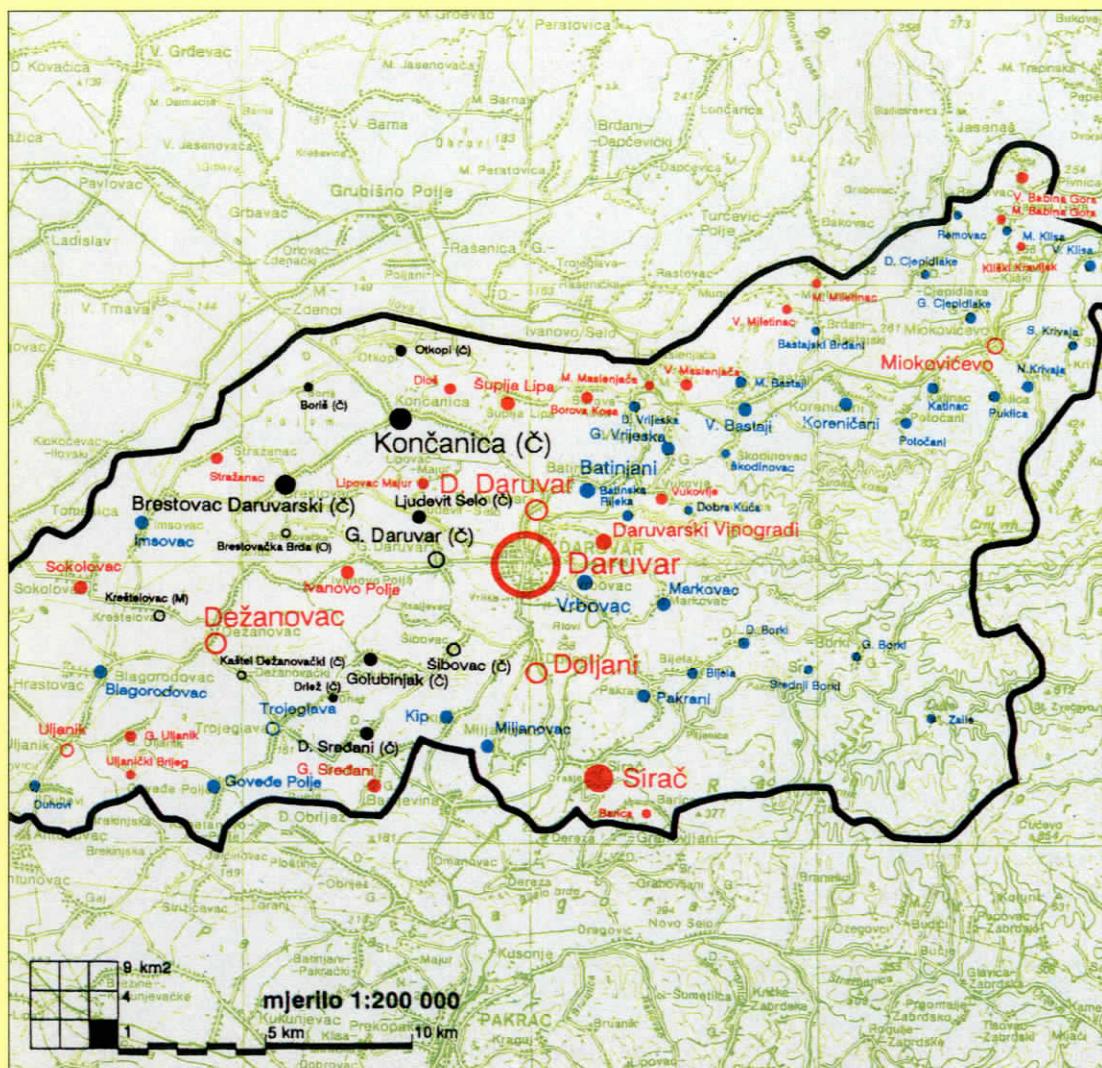

8. [Zapadna Slavonija: teritorija sa većinskim srpskim stanovništvom (51 — 100%)]
— [S.I.]: list Srpske vojske Krajine, [ca 1992.] (Privatna zbirka).

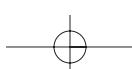
9. Općina Daruvar prema sastavu stanovništva 1991. godine
(crveno — naselja s preko 50% Hrvata, plavo — preko 50% Srba, crno — preko 50% Čeha).

od 5% u ukupnom broju stanovnika pojedinih općina. Tako je na promatranom području prikazana prostorna distribucija i udio Crnogoraca, Hrvata, Makedonaca, Muslimana, Slovenaca, Srba, Jugoslavena kao naroda te Albanaca, Bugara, Čeha, Mađara, Roma, Rumunja, Rusina, Slovaka, Talijana, Turaka i Vlaha kao narodnosti zastupljenih na području Jugoslavije. Njihova prostorna distribucija i udio označen je bojom, odnosno šrafurom i točkastim signaturama. Statističke skupine s obzirom na visinu udjela pojedinih skupina definirane su na sljedeći način. Prostori s udjelom 90-100% većinskog naroda označeni su »čistim« bojama bez šrafura. Prostor jednog naroda s udjelom manjina između 75 i 90% prikazani su bojom većinskog naroda u podlozi i bijelom uskom diagonalnom šrafurom. Prostri s udjelom manjina između 50 i 75% istaknuti su širokim bijelim diagonalnim šrafurama. Općine s relativnim većinskim udjelom manjina, označene su bijelom bojom. Da bi se znalo o kojim manjinama se radi, multietničke općine označene su točkastim signaturama u boji manjinskog naroda (vidi legendu). Tako kombinacijom boja, šrafura i točkastih signatura dobivamo uvid u etnički sastav prikazanog područja na razini općina. Izabranom kombinacijom grafičkih metoda osobito je nalažena multietničnost prikazanog prostora. Izdvajanjem statističkih skupina s udjelom manjina na tri statističke skupine (do 10% koja nije vidljiva jer ulazi u prvu statističku skupinu, zatim 10-25% koja ulazi u drugu skupinu, 50-25% te više od 50%), prostor Republike Hrvatske s izuzetkom sjeverne Hrvatske i dijela Dalmacije s otocima izrazito je multietnički prostor. Među manjinama dominiraju Srbi i Jugoslaveni. Izdvajanje nacionalnih prostora u ovakvoj izrazito šarenoj etnografskoj slici vizualno dodatno naglašenoj šrafurama i točkastim signaturama gotovo je nemoguće.

Ista karta izdana je 1991. godine, u novoj redakciji u okviru *Atlasa svijeta* koji je izdala Mozaik knjiga. Osnova karta preuzeta je iz *Atlasa Jugoslavije*. S izuzetkom ispuštenim točkastih signatura, na prvi pogled radi se o potpuno istoj karti. No, detaljnijim uvidom vidljivo je da su promijenjene statističke skupine naroda i narodnosti kao i statistički raspmani skupina s obzirom na njihove udjele. U ovoj redakciji karte kao statističke skupine nestali su Jugoslaveni, Česi, Rumunji, Rusini, Romi, Talijani Turci i Vlasi. Istodobno, s obzirom na udio manjina ova karta za razliku od prethodne koja razlikuje četiri tipa skupina s obzirom na udjele manjina, ova karta razlikuje ih samo tri. Tako prvu skupinu označenu »čistom« bojom sada čine prostori s do 20% udjela

Mirela Slukan Altić:
**Kartografski izvori između
povijesti i politike ili kako
lagati kartama**

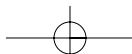
Mirela Slukan Altić:
**Kartografski izvori između
povijesti i politike ili kako
lagati kartama**

manjina, drugu 20-50% te treću više od 50%. Točkaste signature ovdje su posve izostavljene. Rezultat tako primjenjenih grafičkih metoda te mnogo čitljivija i jasnija karta u kojoj su granice pojedinih etniciteta kao i multietničkih prostora jasno izražene. No, zbog drugačije određenih graničnih vrijednosti udjela statističkih skupina manjina (prostori s od 0% do 20% udjela manjina iskazuju se u jedinstvenoj statističkoj skupini), vizualno je dobiven etnički znatno čišći prostor u kojem šrafirane površine zauzimaju znatno manje površine (npr. Slovenija je po ovoj karti s izuzetkom pograničnih područja vizualno nema multietničkih općina, prostor s udjelom Albanaca u Makedoniji znatno je sužen a zbog sličnosti boje kojom su označeni Albanci i Srbi, njihovi odnosi u prostoru Kosova gotovo da se ne razlikuju).

ETNIČKI PRINCIP NA KARTAMA IZ RAZDOBJA DOMOVINSKOG RATA

I najnovija ratna zbivanja na hrvatskom prostoru podupirana su kartografskim izvorima koji su trebali opravdati povjesno pravo srpskog etnikuma na hrvatski prostor pozivajući se na tzv. etnički princip u kojem svaki prostor u kojem živi preko 50% srpskog etnikuma pripada Srbiji. Tako je nastala serija karata u izdanju vojske krajne koje prikazuju dijelove hrvatske države naseljene pretežito srpskim stanovništvom te granice etničkih teritorija srpskog naroda. Na geografskoj podlozi topografske karte Hrvatske žutom su bojom označeno većinsko srpska područja koja zahvaćaju čitav prostor zapadne Slavonije do Ilave, Baniju, Kordun, Liku i dio sjeverne Dalmacije¹⁰. Kriterij određivanja etnički srpskog prostora bio je udio preko 50% srpskog stanovništva na razini naselja. Tako npr. karta zapadne Slavonije prikazuje područja općina Pakrac, Daruvar i Grubišno Polje koje su po rezultatima popisa iz 1991. godine imali preko 50% srpskog stanovništva te područja općina Slavonska Požega, Nova Gradiška, Podravska Slatina, Novska, Orahovica i Donji Miholjac koji su na razini općina imali više od 50% hrvatskog stanovništva ali su u svom sastavu imali i većinski srpska naselja.

Pri označavanju rasprostranjenosti pojave, u ovom slučaju područja s većinskim srpskim stanovništvom, autor karte koristio se metodom arealnog omeđivanja i iskazivanjem prostornog rasporeda pojave koloriranjem površine na kojoj se pojavljuje. Tako je autor unutar prikazanih općina žutom bojom označio naselja s većinskim srpskim stanovništvom. No, pri svome prikazu unutar istog prostora

prešutio je postojanje i većinski hrvatskih naselja koja su na ovoj karti također označena žutom bojom, falsificirajući na taj način statističke podatke¹¹. Spajajući područja većinskih srpskih naselja s hrvatskim, dobiva se dojam kompaktne naseljenosti srpskog etnikuma, odnosno etnički »čistog« prostora.

Etnička granica zaokružuje pak sva hrvatska područja naseljena Srbima uključujući i nesrpska područja, spajajući je u kontinuiranu zonu od granice SRJ do rijeke Ilove na zapad. Ova je karta služila kao plan osvajanja hrvatskih prostora pozivajući se na etničko pravo jednog naroda da žive u jednoj državi. Iako se poziva na službene statističke podatke rezultata popisa stanovništva, ona ih direktno falsificira sugerirajući izrazito politički motiviranu poruku poslano početkom srpske agresije na zapadnu Slavoniju. Karte istovjetnog sadržaja i s istim su pristupom izrađene i za hrvatska područja: Baniju, Kordun, Liku i Dalmaciju.

Mirela Slukan Altić:
Kartografski izvori između povijesti i politike ili kako lagati kartama

ZAKLJUČAK

Karta nije samo grafički izraz odnosa u prostoru. Kartografski izvori imaju jaku simboličku dimenziju iz čega proizlazi i njihova i snažna sugestivnost. Zbog toga što su u svojoj osnovi kulturološkog karaktera, s jasno izgrađenom semiotikom, one su kao sredstvo podjednako zanimljive svim društvenim i političkim strukturama. Sustav znakova koji geografsko znanje organizira u vizualno, u pravilu to ne čini izvorno, već ovisno o povijesnim i političkim potrebama koje se jasno ogledaju u konačnom sadržaju karte i poruci koju će ona prenosi. Takva karta više nije samo povijesna ili geografska već i tzv. »mental« ili »cognitive maps«, odnosno karta sustava ili ideologije koji ju je stvorio.

Brojne i brze promjene političkih odnosa, državnih granica i odnosa moći, tijekom XX. stoljeća stvorile su osobitu potrebu za uvjerljivim izvorima koji brzo djeluju. Kako su se teritorijalni i politički zahtjevi tijekom XX. stoljeća, u području jugoistočne Europe najčešće pozivali na povijesno pravo kontinuiteta i etnički princip, društveno-povijesna utjecanost sadržaja kartografskih izvora najsnažnije je došla do izražaja upravo na etnografskim kartama No, utjecaji političkih sustava nisu se odražavali samo na sadržajima izrađenih karata već i u kartama koje su sustavno »prešućivane« ili jednostavno nisu izrađivane. Tako na primjer niti u jednom školskom ili općem povijesnom atlasu nastalom između 1945. i 1991. godine nećemo pronaći niti jednu kartu koja se bavi crkvenom poviješću, jednako kako je i nakon

Mirela Slukan Altić:
**Kartografski izvori između
povijesti i politike ili kako
lagati kartama**

1991. godine znatno smanjena produkcija karata koji se bavi razdobljem NOB-a i antifastičke borbe. U vrijeme teritorijalnih redizajniranja država, osobito je jačala produkcija etnografskih i povjesnih karata. Njihova angažiranost raste proporcionalno s političkim i društvenim tenzijama u društvu koje ih stvara. Grafičke metode sugestije putem kartografskih izvora, tijekom XX. stoljeća razradivane su do te mjere stvorivši neku vrstu povjesne metageografske u kojem je čitanje i razumijevanje karata nemoguće bez poznavanja sustava koji ih je stvarao.

BILJEŠKE

¹ Arno Peters je njemački povjesničar i geograf rođen u Berlinu 1916. godine. Živi i radi u Bremenu.

² Kartografska projekcija jedna je od temeljnih problema kartografije a odnosi se na problem prikazivanja zakriviljene zemljine površine na ravnu plohu papira pri čemu je neizbjeglan određeni stupanj pogreške. Zbog tog problema ne postoji apsolutno točna karta svijeta, već postoji karte u različitim projekcijama koje tu pogrešku smanjuju na najmanju moguću mjeru. Ovisno o namjeni karte i o geografskoj širini koju prikazuju, odabire se kartografska projekcija koja će taj prostor prikazati s najmanjom pogreškom.

³ Prednost Mercatorove projekcije Svijeta je točnost kontura kontinenata, no zbog specifične pravokutne konstrukcije mreže meridiana i paralela koja omogućava navigaciju pomorcima, omjer površina znatno je poremećen, pa npr. Europa ispadala gotovo jednake površine kao Južna Amerika, a Skandinavija većom od Indije. Za razliku od Mercatorove, Petersova kartografska projekcija prikazuje države u njihovim realnijim površinama, ali zato znatno izduženih oblika.

⁴ Najpoznatiji od njih objavljeni su kao knjige. Ovdje navodimo samo neke objavljene u poslijednjih desetak godina — Lobeck, Armin. K. (1993): *Things Maps Don't Tell Us: An Adventure into Map Interpretation*, The University of Chicago Press; Black Jeremy (1998): *Maps and Politics*, The University of Chicago Press; Monmonier, Mark (1996): *How to Lie with Maps*; Black, Jeremy (2000): *Maps and History: Constructing Images of the Past*, Yale University Press; Monmonier, Mark (2001): *Buschmanders & Mullwinkles: How Politicians Manipulate Electronic Maps and Census Data Win Elections*, The University of Chicago Press.

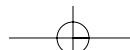
⁵ Primjerak ove karte čuva se u Kartografskoj zbirci Hrvatskog državnog arhiva, sign. E.XIII.14

⁶ Kartografska zbirkha Hrvatskog državnog arhiva, sign. E.XIII.15

⁷ Knjiga je objavljena u Parizu 1918. godine u izdanju Armanda Colina. Karta priložena na kraju knjige nosi naslov »Carte ethnographique de la Péninsule des Balkans«.

⁸ Primjerak karte čuva se u Kartografskoj zbirci Hrvatskog državnog arhiva, sign. E.XIII.23

⁹ Usp. tablicu u Lorkovićevoj knjizi na 265 stranici. Npr. za kotar Bugojno navodi na imu 18.549 katoličkih Hrvata ili 43,2%, 11.769 islamskih Hrvata ili 27,4%, odnosno Hrvata uopće 30.318 ili 70,6% dok Srba ima

12.550 ili 29,2%, pa je općina Bugojno smještena u statističku skupinu s udjelom Hrvata između 70 i 100%.

¹⁰ Karte su objavljene kao posebni prilog lista »Srpska vojska Krajine«.

¹¹ Usp. rezultate popisa stanovništva 1991: narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima. Dokumentacija 881. koje je u Zagrebu 1992. godine objavio Republički zavod za statistiku.

Mirela Slukan Altić:
**Kartografski izvori između
povijesti i politike ili kako
lagati kartama**

